

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

КЕПЕНЯК НАДІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 911.3:338.483.11(477:292.452)

**КОНСТРУКТИВНО- ГЕОГРАФІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ
РЕКРЕАЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ
НПП “СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ”**

**11. 00. 11 – конструктивна географія і раціональне використання
природних ресурсів**

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук**

Львів 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі раціонального використання природних ресурсів та охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка, Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор географічних наук, професор
Назарук Микола Миколайович
Львівський національний університет
імені Івана Франка;
професор кафедри раціонального використання
природних ресурсів і охорони природи

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
Царик Любомир Петрович
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка;
завідувач кафедри геоекології та методики викладання
екологічних дисциплін

доктор географічних наук, доцент
Божук Тетяна Іванівна
Національний університет “Львівська політехніка”;
доцент кафедри туризму

Захист відбудеться “24” березня 2016 року о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.08 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. П. Дорошенка, 41, географічний факультет, ауд. 26.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 17).

Автореферат розісланий “22” лютого 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор географічних наук, професор

А. А. Кирильчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тенденція останніх років – перетворення рекреації та туризму в одну з найприбутковіших галузей світового господарства. Формування регіонального рекреаційно-туристичного продукту гостро потребує попередньої оцінки рекреаційного потенціалу кожного регіону зокрема. Відмінності природних природоохоронних територій унеможливають створення уніфікованого підходу до проведення реформ у рекреаційній діяльності, потребують гнучкої політики на кожній території, зокрема, в національному природному парку (НПП) “Сколівські Бескиди”.

Створення НПП “Сколівські Бескиди” – важлива подія у вітчизняній природоохоронній діяльності. В цьому куточку Карпат збереглися найбільш атрактивні середньо-гірські ландшафти, повноводні річки, різноманітна природна рослинність. Ця територія багата на рекреаційні та бальнеологічні ресурси. В зоні діяльності НПП розташована значна кількість історико-культурних пам’яток, тут сформована досить добре розвинена соціально-економічна інфраструктура, проходять автомобільна та залізнична транспортні артерії міжнародного значення, що робить національний парк особливо економічно перспективним для іноземних рекреантів і туристів, не кажучи вже про вітчизняних.

В Україні найбільшого поширення рекреаційне природокористування набуло в НПП, які були створені першими серед інших об’єктів природо-заповідного фонду, серед них і НПП “Сколівські Бескиди”. Це пояснюється зародженням рекреаційного природокористування у межах сучасних НПП ще до створення на їх територіях природоохоронних об’єктів. Рекреаційне природокористування на території НПП включає наступні класи: санаторно-курортне лікування, туризм та утилітарну рекреацію.

На сьогодні, протягом рекреаційного сезону на території НПП відпочиває близько 35 тис. ос. Водночас, весь відпочинок відбувається в основному в комфортний період і на таких найпопулярніших рекреаційних об’єктах, як водоспад Кам’янка, Урицькі скелі та гора Парашка. Високе рекреаційне навантаження значно впливає на екологічний стан відвідуваних територій та на природні комплекси, які межують з ними. Тому важливо дослідити ступінь рекреаційного впливу та обґрунтувати подальший розвиток нових об’єктів для рекреаційного природокористування на території НПП “Сколівські Бескиди”, що дозволить урізноманітнити відпочинок та розосередити рекреаційноосвоєні ділянки. Це і зумовило вибір теми, завдання дисертаційної роботи та її структуру.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження в пропонованій роботі відповідає науковій тематиці кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка “Природний і суспільно-географічний потенціал як чинник подолання рецесії соціально-економічного розвитку (на матеріалах Карпатського регіону України)”, номер державної реєстрації 0114U000869, “Переваги і ризики використання природно-ресурсного потенціалу Західного регіону України в період трансформації суспільства”, номер державної реєстрації 0113U003049. Внесок автора полягає в розробці засад конструктивно – географічного обґрунтування рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди”.

Мета і завдання дослідження. Обґрунтувати напрями і заходи розвитку рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди”.

Для досягнення мети поставлені наступні завдання:

1. проаналізувати та узагальнити основні конструктивно-географічні підходи щодо особливостей рекреаційного використання на територіях НПП;
2. удосконалити методику оцінювання рекреаційного навантаження, лісорекреаційної активності та придатності ПТК для потреб рекреаційного використання з метою адаптації їх для НПП “Сколівські Бескиди”;
3. дослідити історичні та фізико-географічні передумови розвитку рекреаційного використання на території НПП “Сколівські Бескиди”;
4. проаналізувати сучасний стан рекреаційного використання території парку:
  - а. дослідити рекреаційне навантаження в найбільш відвідуваних місцях парку;
  - б. визначити стадії рекреаційної дигресії;
  - в. розрахувати показники лісорекреаційної активності місцевого населення в ближніх населених пунктах;
5. оцінити та обґрунтувати придатність пропонованих ділянок для рекреаційного використання у межах НПП “Сколівські Бескиди” ;
6. рекомендувати заходи щодо зменшення рекреаційного навантаження раніше освоєних ділянок НПП “Сколівські Бескиди”;
7. запропонувати заходи для освоєння та привабливості нових рекреаційних ділянок.

Об’єкт дослідження - рекреаційне використання території НПП “Сколівські Бескиди”.

Предметом дослідження є аналіз компонентної та територіальної структури рекреаційного використання НПП “Сколівські Бескиди” та напрями його розвитку.

Методи дослідження Основою дослідження стали напрацювання вчених географів, біологів, лісівників, екологів, економістів та спеціалістів НПП “Сколівські Бескиди”, пов’язані із процесом рекреаційного природокористування загалом та на території даного НПП зокрема. Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення конструктивної географії, геоєкології, рекреаційної географії. У роботі використано системний підхід для дослідження рекреаційних ресурсів як цілісної системи в її динамічному розвитку та сукупність методів, які забезпечують його реалізацію, а саме:

- конструктивно-географічного аналізу, для вивчення й узагальнення теоретичних і методичних підходів до визначення понять рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал, туристичний потенціал Сколівських Бескид;
- польових досліджень (2011 – 2015рр.), для визначення стадії рекреаційної дегресії та перспективних об’єктів для рекреаційного використання;
- картографічні методи, соціологічне опитування, спостереження та порівняння;
- порівняльно-географічний - для порівняльної оцінки рекреаційного навантаження на різні природні системи.

Наукова новизна отриманих результатів:

- адаптована методика дослідження рекреаційної придатності території НПП “Сколівські Бексиди” для різних видів рекреаційного використання;
- вперше досліджено рекреаційне навантаження та оцінено стадії рекреаційної дигресії на найбільш відвідуваних територіях парку;
- вперше проаналізовано лісорекреаційне навантаження жителів прилеглих населених пунктів на територію парку;
- оцінено придатність окремих ділянок території НПП “Сколівські Бексиди” для різних видів рекреаційного використання;
- запропоновано заходи для розосередження рекреаційного навантаження та обґрунтовано використання нових об’єктів та територій для рекреації.

Практичне значення отриманих результатів. Запропонована методика може використовуватись при вивченні придатності ПТК інших поліфункціональних природоохоронних об’єктів Карпат для рекреаційного природокористування. Розроблені практичні рекомендації щодо подальшого рекреаційного природокористування у межах НПП “Сколівські Бексиди”. Результати дослідження можуть бути використані для подальшої, більш детальної, розробки заходів з удосконалення рекреаційної діяльності на територіях природоохоронних об’єктів та територій.

Особистий внесок здобувача полягає у зборі та обробці існуючих матеріалів щодо рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бексиди”; проведенні протягом 2011-2015 рр. польових досліджень, спрямованих на вивчення рекреаційного навантаження на досліджуваній території, а також камеральні роботи по опрацюванню отриманих даних. Проведена робота забезпечила вирішення поставлених завдань. У роботі містяться концептуальні положення, методичні підходи, висновки, які сформульовані особисто здобувачем наукового ступеня. На основі обраної методики та проведених досліджень подано рекомендації щодо подальшого рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бексиди”. Наукові положення, висновки і рекомендації, що подані в дисертації та публікаціях і виносяться на захист автор одержала самостійно і вони є особистим внеском у конструктивно – географічну науку.

Апробація результатів роботи. Основні результати роботи доповідались на семінарах кафедри раціонального використання природних ресурсів та охорони природи: “До історії створення та становлення національного природного парку “Сколівські Бексиди” (2012р.); “Перспективи використання рекреаційних об’єктів в НПП “Сколівські Бексиди” (2015р). Результати роботи також оприлюднені в матеріалах X та XI Всеукраїнських наукових Таліївських читаннях (Харків, 2014 та 2015 рр.); а також матеріалах конференцій: Всеукраїнська студентська наукова конференція “Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні” (Львів, 2010 р.); Міжнародна наукова конференція “Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика” (Чернівці, 2014р.); Міжнародна наукова-практична конференція “Збереження та відтворення біорізноманіття природо-заповідних територій” (Сколе, 2014р.); Всеукраїнська наукова конференція “Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи” (Львів, 2015р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць, з них 12 одноосібних. В тому числі, 6 – у збірниках наукових праць рекомендованих ВАК України, 1 – в іноземних джерелах, 6 – в матеріалах та тезах конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (182 найменування) та додатків, проілюстрована 43 рисунками, містить 28 таблиць. Текст основної частини викладений на 155 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 174 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, визначено наукову новизну роботи, окреслено практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні засади рекреаційного використання територій національних природних парків”** розглянуто особливості розвитку рекреаційного використання територій національних природних парків та розкрито зміст основних термінів: рекреація, рекреаційні ресурси, природні рекреаційні ресурси, рекреаційна географія, рекреологія, рекреаційне природокористування та національний природний парк.

Дослідження рекреаційного природокористування розпочалось у 60-70-их роках ХХ ст. Цьому процесу були присвячені праці: В. С. Преображенського (1971), В. П. Чижової (1977), Н. С. Казанської (1977), Н. С. Мироненка, І. Т. Твердохлебова (1981), А. І. Тарасова (1986), С. А. Генсірука, М. С. Нижник, Р. Р. Возняка (1987), Л. П. Рисіна, Г. П. Полякова (1987), В. І. Середіна, В. І. Пирпана (1988), І. М. Рожка (2000), О. О. Бейдика (2001), І. В. Шукеля (2003), О. О. Любіцевої (2005), Н. В. Фоменко (2007), Г. М. Шевченко (2007), Л. С. Безручко (2010), Л. П. Царик (2010), Т. І. Божук (2012) та ін.

Сучасна рекреаційна діяльність впливає на екологічну політику країн, що сприяє збереженню цінних рекреаційних ресурсів шляхом ухвалення соціальних законодавчих актів, створення мережі національних парків, природних і історико-культурних заповідників та інших охоронних об'єктів. Завдяки рекреації підвищується екологічна свідомість населення, поліпшується загальний природозахисний стан регіону та країни. Це ще раз підтверджує той факт, що рекреаційне природокористування включає вплив як природи на людину, так і зворотній – відпочиваючого на природу. Нажаль, існує і ряд негативних моментів при розвитку рекреації. При інтенсивному використанні природних ресурсів вона може завдати непоправної шкоди природному довкіллю, що призведе до втрати рекреаційної цінності території.

Тому важливо у процесі рекреаційного природокористування здійснювати постійний еколого-економічний контроль рекреаційних територій, який повинен включати планування діяльності, наукове її обґрунтування, проведення моніторингу рекреаційних систем, постійне вдосконалення рекреаційного природокористування.

Для збереження та відновлення туристичних об'єктів і територій, які поступово втрачають свою первинну привабливість і цінні рекреаційні властивості, необхідний комплекс заходів, проведення яких є неможливим без виявлення характеру і розмірів навантаження на території.

Під час вибору методики визначення рекреаційного навантаження на природні комплекси НПП “Сколівські Бескиди” ми детально ознайомилися з кількома методиками різних авторів, але для визначення рекреаційного навантаження саме на цій території найбільш ефективною є методика, авторами якої є Генсірук С.А., Нижник М.С., Возняк Р.Р. Тарасов А. І. Ці дослідники свою методику визначення рекреаційного навантаження пропонують використовувати тільки для Карпатських гірських місцевостей, тому для дослідження територій НПП “Сколівські Бескиди” вона є найбільш прийнятною.

Стадії рекреаційної дигресії ми визначили згідно методики А. І Тарасова.

С. А. Генсірук, М. С. Нижник та Р. Р. Возняк розробили також розрахункові методи визначення існуючих рекреаційних навантажень. Один з них полягає в визначенні лісорекреаційної активності одного місцевого жителя, яка залежить від величини населеного пункту – чим більший населений пункт (місто), тим більша лісорекреаційна активність жителів.

Згідно адаптованої нами методики І. М. Рожка для НПП “Сколівські Бескиди” було оцінено деякі привабливі об’єкти рекреації НПП “Сколівські Бескиди” та проаналізовано можливість використання тих чи інших об’єктів в рекреації.

В другому розділі **“Конструктивно-географічні передумови розвитку рекреаційного природокористування на території НПП “Сколівські Бескиди”** досліджено історичні та фізико-географічні передумови рекреаційного використання території НПП.

Територія, що увійшла до складу НПП, тривалий час зазнавала господарського впливу. Одними з перших ресурсів, які використовувались, були мінеральні води. Традиційним видом господарської діяльності тут були і промисли, пов’язані з лісом. В основному деревину заготовляли на продаж – торгували круглим лісом, сплавляючи його річками та вивозячи залізницею. З часом в процесі довгої та суперечливої наукової роботи було створено діючий НПП, до складу якого увійшли вже існуючі на той час заказники, заповідні урочища, геологічні та гідрологічні пам’ятки природи.

Фізико-географічні особливості території НПП (гірський рельєф та особливості клімату) сприяють розвитку зимових видів відпочинку, гірськолижної рекреаційної діяльності. Крім того, територія НПП володіє природними рекреаційними ресурсами, які привертають увагу туристів в різні пори року.

Клімат є невід’ємною складовою географічного середовища. Територія парку відноситься до надлишково зволоженої, оскільки кількість опадів в його межах коливається від 800 до 1600 мм., що помітно перевищує випаровування. Проте клімат на території парку є одним із вирішальних у налагодженні ефективного рекреаційного природокористування круглодобово.

Гірський рельєф на території парку визначає її головну рекреаційну цінність. Схили гірських хребтів мають переважно незначну крутість, а гребенева зона хребтів – хвилясту лінію. Отже, морфологічні риси рельєфу Сколівських Бескид свідчать про можливість організації пішохідних маршрутів та екскурсійних прогулянок для людей різної вікової категорії.

Покрита лісом площа парку займає 22149 га., що становить 89.7 % від загальної площі, а найбільші площі цих земель займають хвойні ліси (понад

55%). Домінуючими у їхньому складі є смерекові ліси, які поширені по всій території НПП “Сколівські Бескиди”. Хвойні лісові угруповання мають високі рекреаційні властивості, тому що формують своєрідний фітоклімат із значною кількістю фітонцидів, які створюють майже стерильну чистоту повітря і мають сприятливий вплив на здоров'я людини.

Із гірсько-долинних ландшафтів найвигіднішими є долини рік Стрий та Опір. В таких долино-уголовинах переважно розташовані поселення. Ці природні комплекси найбільш придатні для створення зон відпочинку з повним набором рекреаційних послуг.

У третьому розділі **“Конструктивно-географічний аналіз та оцінка рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди”** проаналізовано сучасний стан рекреаційного використання території. НПП “Сколівські Бескиди” маючи всі передумови для рекреаційного розвитку своєї території характеризується її інтенсивним рекреаційним використанням.

Досить плідними методами регулювання рекреаційного навантаження виступають рекреаційне районування та зонування, при яких рекреаційне освоєння регулюється у відповідності до прийнятого режиму окремих районів та зон. Згідно функціонального зонування НПП “Сколівські Бескиди” близько 20% території НПП “Сколівські Бескиди” можна використовувати в рекреаційній діяльності, і ще на 65% площі, яку становить господарська зона, можна розвивати екотуризм.

В Сколівських Бескидах широкого розвитку набув як короткотерміновий, так і тривалий відпочинок. Цьому сприяє розвиток стаціонарної інфраструктури та можливість ночівлі безпосередньо на території НПП. Можливість проведення тривалого відпочинку не змушує рекреантів повертатися на ночівлю в своє постійне місце проживання. На території розташування НПП “Сколівські Бескиди” функціонує багато стаціонарних рекреаційних закладів: спортивно-туристичні бази, готелі, мотелі та бази відпочинку.

Концентрація рекреантів на невеликих та найбільш популярних територіях створює значні проблеми в відновленні природного стану території та функціонуванні екосистем.

Дослідження рекреаційного навантаження на території НПП “Сколівські Бескиди” почались ще в 2010 році, а впродовж п'яти років збільшувалась кількість досліджуваних ділянок та систематично повторювались дослідження з метою підтвердження чи спростування раніше отриманих результатів. Дослідження проводились на ділянках поблизу гори Парашки, скель в Уричі, біля водоспаду Кам'янки, о. Журавлиного та на заплаві р. Кам'янки. Всі ці об'єкти є відносно легкодоступними та розрекламованими. На цих територіях було обрано по дві типові точки, одна – зазнає значного рекреаційного впливу, а інша – не порушена, модельна (див. рис. 1).

Зведені дані про рекреаційне навантаження на території НПП

№ т.с.	Загальна задернов-ть, %	Стан ліс. підстилки	Наявність і х-ка стежкової мережі	Площа витоптаних ділянок, %	Стадія рекреаційної дигресії
Гора Парашка					
1	5	Відсутня	відсутня	95	5
2	90	Відсутня	відсутня	10	Відсутня
Урицькі скелі					
3	5	повністю знищена	стежка чітко помітна	95	3
4	90	Непорушена	відсутня	10	Відсутня
Водоспад на р.Кам'янка					
5	90	Непорушена	відсутня	10	Відсутня
6	30	Відсутня	стежка добре помітна	70	3
Озеро Журавлине					
7	10	Відсутня	відсутня	90	3
8	100	Відсутня	відсутня	<5	Відсутня
Заплава р. Кам'янки					
9	10	Відсутня	відсутня	90	4
10	90	Відсутня	відсутня	10	Відсутня

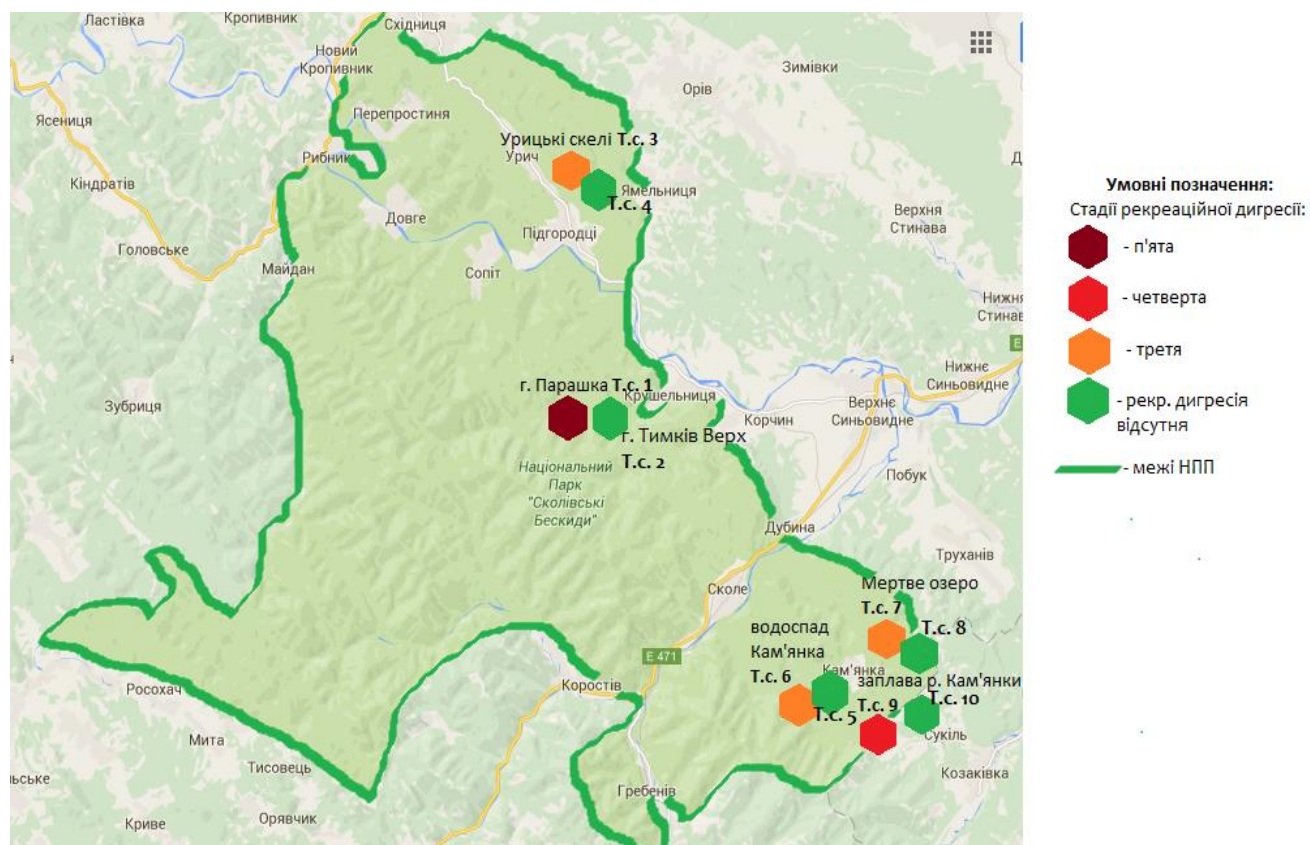

Рис. 1. Рекреаційне навантаження на території НПП "Сколівські Бескиди"

Привершинна ділянка на горі Парашка вже зараз перебуває на п'ятій стадії рекреаційної дигресії. Значного рекреаційного навантаження зазнає заплава річки Кам'янки (четверта стадія рекреаційної дигресії). На третій стадії рекреаційної дигресії знаходяться території біля водоспаду Кам'янка, поблизу скель в Уричі та озера Журавлиного (т.с. №3, т.с.№6 та т.с.№7). Оскільки інші точки спеціально обирались не порушені рекреаційним впливом (т.с.№ 2, т.с. №4, т.с. № 5, т.с.№8, т.с.№10) то рекреаційна дигресія там не спостерігається (див. рис. 1).

За результатами досліджень рекреаційного навантаження можна стверджувати, що всі ці території зазнають сильного рекреаційного навантаження.

За розрахунками лісорекреаційної активності місцевих жителів всіх прилеглих до НПП населених пунктів було визначено, що найвищими значення цього показника є поблизу населених пунктів з великою кількістю населення. Наприклад, в м. Сколе проживає 6742 осіб. Згідно з формулою А. І. Тарасова, лісорекреаційна активність в цьому населеному пункті становить 15,5 годин. Варто звернути увагу на ліси поблизу таких населених пунктів, де поки що незначне середнє рекреаційне навантаження, наприклад Тисовець, Орявчик. Тут можна без шкоди для довкілля і з вигодою для місцевого населення розвивати зелений туризм.

В 64 % прилеглих населених пунктів лісорекреаційна активність коливається від 7 до 14 годин. Середнім значенням лісорекреаційної активності, згідно визначень К. Кілінської (2010) вважається 8 годин на весь комфортний період. Виходячи з наших обрахунків можемо зробити висновок, що на досліджуваній території показники лісорекреаційної активності вище середнього, а в м. Сколе майже вдвічі перевищує середній показник (див. рис. 2).

Причиною високої лісорекреаційної активності поблизу міста Сколе є значна його урбанізованість, у порівнянні з іншими населеними пунктами. Більше шести тисяч осіб, які проживають у даному місті сприяють значному рекреаційному навантаженню на приміській лісі. Крім значної кількості населення значний вплив на такий показник відіграє і багатство водних та архітектурних об'єктів.

Причиною високої лісорекреаційної активності поблизу міста Сколе є значна його урбанізованість, у порівнянні з іншими населеними пунктами. Більше шести тисяч осіб, які проживають у даному місті сприяють значному рекреаційному навантаженню на приміській лісі. Крім значної кількості населення значний вплив на такий показник відіграє і багатство водних та архітектурних об'єктів.

Порівняно незначна лісорекреаційна активність жителів західної та південно-західної частини парку пояснюється включенням цих територій в заповідну зону, яка призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів парку; на її території забороняється будь-яка господарська та інша діяльність.

Отримані результати про існуючі рекреаційні навантаження дають можливість чіткіше обмежувати використання рекреаційних територій, спланувати і організувати проведення тих чи інших культурно – масових заходів, пропанду природоохоронних знань і обслуговування відпочиваючих. Очікуване, в результаті збільшення чисельності населення і, в зв'язку з цим

підвищення лісорекреаційної активності, рекреаційне навантаження є проєктованим і в майбутньому може служити основним чинником при визначенні рівня благоустрою рекреаційної території.

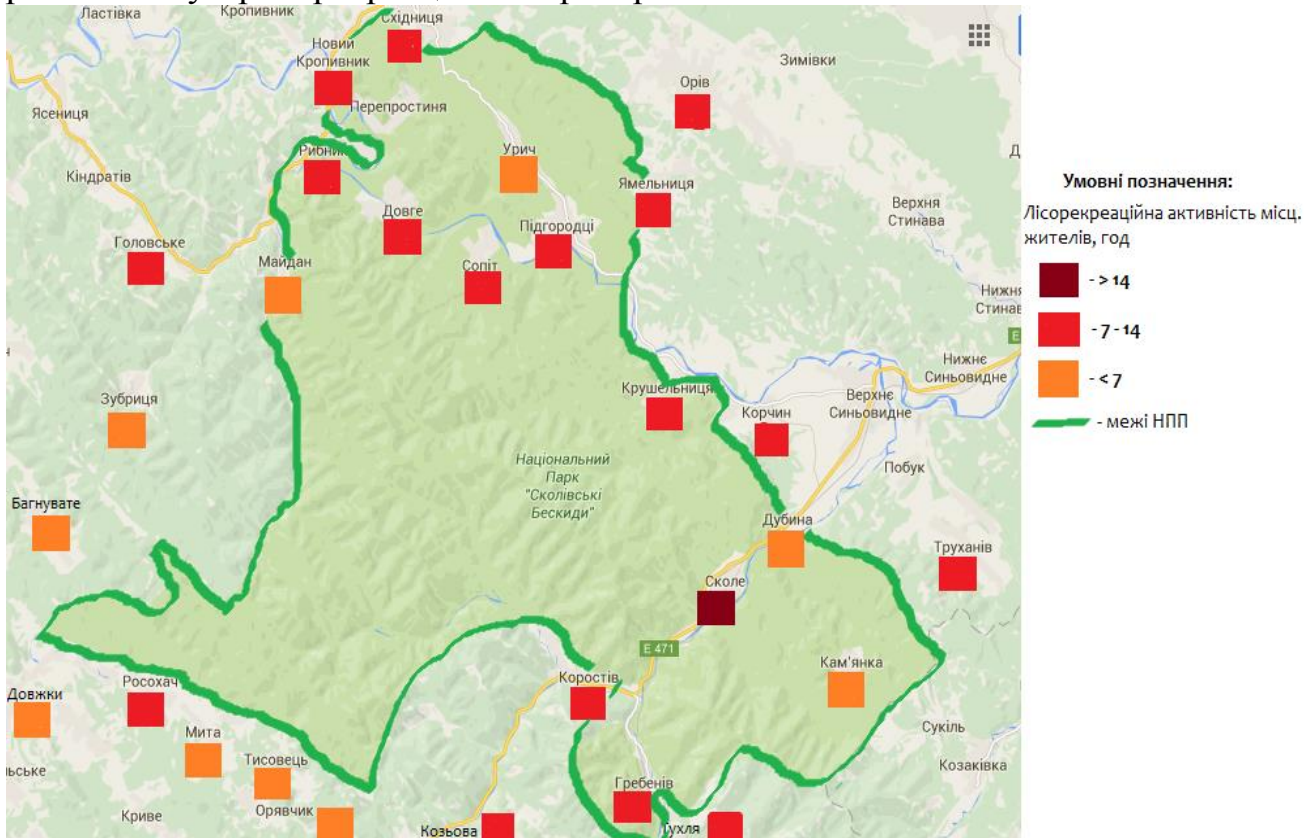

Рис. 2. Просторовий розподіл лісорекреаційної активності місцевих жителів

У четвертому розділі **“Рекреаційне використання території як шлях сталого розвитку території НПП “Сколівські Бескиди”** запропоновано перспективні об’єкти для рекреаційного природокористування, які б дозволили просторово розвантажити рекреаційноосвоєні і перевантажені ділянки та подані рекомендації щодо зменшення рекреаційного навантаження на цих територіях.

Значний потік рекреантів до водоспаду р. Кам’янка можна зменшити за рахунок водоспаду Гуркало, який на даному етапі є менш відомим ніж перший. Неподалік рекреаційної зони “Водоспад р. Кам’янки” є цікава зона під назвою “Колодка”. Вона частково облаштована для візиту рекреантів, але є менш відомою, тому відповідно потік відпочиваючих значно менший. Така ж доля і в Турецького каменю. Місце відоме, але оскільки немає відповідного знакування, тому мало хто його відвідує крім випадкових перехожих чи місцевих жителів.

Для оптимізації рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди” ми рекомендуємо використовувати такі нові його об’єкти як Орівська скиба, закритий Сколівський кар’єр, меандри р. Стрий та перекати на Павловому та Чудиловому потоках.

Для розсосередження потоку рекреантів останні повинні знати про інші цікаві об’єкти на території парку. Тому, в першу чергу, інформація про них повинна міститися в інформуючих бордах обабіч автомобільних доріг з коротким описом та фотографіями конкретного об’єкта.

Всі пропоновані нами об’єкти є максимально придатними для проведення різного виду рекреації, а особливо спортивної та пізнавальної. Крім того, є

можливість проведення маршрутної та прогулянкової рекреації на кожній із пропонуванних ділянок. Росту потоку рекреантів сприятиме створення рекламно-видавничої діяльності, а також збільшення випуску буклетів, картографічної продукції, які висвітлюють туристичні можливості, культуру, історію та інформацію про НПП. Для зручності перебування на рекреаційних ділянках рекомендуємо зайнятись створенням стаціонарної інфраструктури. Зокрема, для створення індивідуальних місць відпочинку необхідно провести ряд таких робіт, як: виготовлення та встановлення мангалів, смітників, піднавісів, столів і лавочок, влаштування під'їздних доріг та стоянок. Рекреанти прагнуть до покращення умов відпочинку, тому необхідно створювати туристичні притулки з місцями для індивідуального та колективного відпочинку із сервісом відповідного рівня.

Згідно адаптованої, для даного НПП, методики І. М. Рожка оцінено естетичну придатність всіх пропонуванних об'єктів. Ми спеціально не оцінюємо естетичну придатність рекреаційного об'єкта "Колодка" та водоспаду Гуркало тому, що вони є відомими в рекреації НПП "Сколівські Бескиди", але порівняно мало використовуваними. Тому для привернення уваги рекреантів ці ділянки варто тільки краще облаштувати та провести відповідне інформування в буклетах та придорожніх щитах та знаках.

Територіально ці об'єкти знаходяться в зоні регульованої та стаціонарної рекреації. Західна та південно-західна частини парку не можуть використовуватись в рекреації, оскільки включені до заповідної зони НПП "Сколівські Бескиди".

Для зменшення рекреаційного навантаження на рекреаційноосвоєних і перевантажених ділянках НПП "Сколівські Бескиди" ми рекомендуємо облаштовувати рекреаційні ділянки. Це значно покращить стан вже використовуваних рекреаційних об'єктів та приверне увагу рекреантів до нових не менш цікавих об'єктів території НПП "Сколівські Бескиди".

Також необхідно розвивати стаціонарну інфраструктуру в околицях рекреаційних ділянок, створювати нові та облаштовувати вже існуючі екологічні стежки та туристичні маршрути, місця тимчасового відпочинку, а також авто- та веломаршрути, розчищати мисливські стежки, створювати оглядові майданчики, облаштовувати джерела мінеральних вод.

Перспективним на території НПП "Сколівські Бескиди" є розвиток екологічного туризму. А саме організація кінних маршрутів. Це приваблюватиме відвідувачів парку.

Для оптимізації рекреаційного використання території НПП "Сколівські Бескиди" слід також чітко обумовити використання кожної функціональної зони, розміщувати туристичні заклади поза межами НПП, обмежити або повністю заборонити користування автотранспортом, замінивши його більш придатним видом пересування; зменшувати інтенсивність відвідування НПП шляхом підбору нових найбільш придатних для відпочинку населення місць поза їх територією, та рекламувати їх для зацікавлення відпочиваючих.

З метою оптимізації рекреаційного використання території НПП "Сколівські Бескиди" пропонуємо активізувати рекламно-видавничу та еколого-просвітницьку діяльність. Слід збільшити випуск буклетів, картографічної

продукції, які висвітлюють туристичні можливості, культуру, історію та інформацію про НПП, що сприятиме зросту потоку рекреантів.

Буклетами та навчально-методичними посібниками слід забезпечувати всі освітні заклади на території парку. Слід налагодити співпрацю із адміністрацією баз відпочинку, розташованих поряд із НПП з метою проведення еколого-просвітницької роботи із туристами та відпочиваючими.

ВИСНОВКИ

Сучасна соціально-економічна, й особливо екологічна ситуація на території НПП “Сколівські Бескиди” потребує переорієнтації ведення господарства, яке за мінімального негативного впливу на довкілля могло б забезпечити стійкий розвиток. Сьогодні, власне рекреаційне природокористування повинно бути пріоритетним в умовах функціонування національних природних парків.

В результаті вивчення рекреаційного природокористування на території НПП “Сколівські Бескиди” можна зробити наступні висновки:

1. Наявність унікальних рекреаційних ресурсів передбачає, що їх використання повинно стати тут провідною галуззю господарства, підпорядкувавши всі інші своїм завданням.

НПП “Сколівські Бескиди” володіє цінними ресурсами для розвитку всіх видів рекреації. Дана природоохоронна територія має чудові природні й культурно-історичні ресурси для розвитку різних видів туризму, однак потребує сучасного інфраструктурного облаштування.

2. Огляд літератури засвідчує, що сьогодні розроблено методики визначення рекреаційного впливу на геосистеми в умовах національних природних парків, проте досліджувана територія потребує їх адаптації.

Для визначення рекреаційного навантаження на природні комплекси НПП “Сколівські Бескиди” ми обрали методику, авторами якої є Генсірук С. А., Нижник М.С., Возняк Р. Р., Тарасов А. І.

Для здійснення оцінки естетичної цінності території національного природного парку для потреб рекреаційного природокористування ми удосконалили методику І. М. Рожка.

3. Вивчення природних ресурсів парку з метою їх придатності для рекреаційних цілей дозволяє стверджувати, що їх можливості здатні задовільняти потреби не тільки на місцевому рівні, а й на загальнодержавному (наявність унікальних бальнеологічних ресурсів, геологічні об’єкти, лісові екосистеми тощо). Морфологічні риси рельєфу Сколівських Бескид свідчать про можливість організації пішохідних маршрутів та екскурсійних прогулянок для людей різної вікової категорії, а річкові долини та улоговини найбільш придатні для створення зон відпочинку з повним набором рекреаційних послуг. Смерекові ліси, які поширені по всій території НПП “Сколівські Бескиди”, мають високі рекреаційні властивості, тому що формують своєрідний фітоклімат із значною кількістю фітонцидів, які створюють майже стерильну чистоту повітря і мають сприятливий вплив на здоров’я людини.

4. Найефективнішими методами регулювання рекреаційного навантаження є функціональне зонування, згідно з яким 20% території НПП

“Сколівські Бескиди” можна використовувати в рекреаційній діяльності, і ще на 65% площі, яку становить господарська зона, можна розвивати екотуризм.

За результатами досліджень рекреаційного навантаження на ділянках поблизу гори Парашки, скель в Уричі, біля водоспаду Кам’янки, о. Журавлиного та на заплаві р. Кам’янки можна стверджувати, що всі ці території зазнають сильного рекреаційного навантаження. З отриманих результатів ми бачимо, що є ділянки де в зв’язку з сильним рекреаційним навантаженням вже зараз проявляється рекреаційна дигресія. На трьох з п’яти ділянок її прояви сягнули третьої стадії рекреаційної дигресії, поблизу Янкової криниці в заплаві р. Кам’янки дигресія на четвертій стадії. І найбільше пошкоджена вершина гори Парашки, тут зараз проявляється п’ята стадія рекреаційної дигресії.

Є місця де рекреаційна дигресія не проявляється, але тут спостерігаємо значну лісорекреаційну активність місцевого населення, найвищими значення цього показника є поблизу великих населених пунктів. Для розвантаження рекреаційного використання цих територій необхідно звернути увагу на ліси поблизу таких населених пунктів, де поки що незначне середнє рекреаційне навантаження, наприклад Тисовець, Орявчик, Кринтятя. Тут можна без шкоди для довкілля і з вигодою для місцевого населення розвивати зелений туризм.

5. Обґрунтовуючи рекреаційне використання НПП “Сколівські Бескиди” можемо зробити висновок, що кількість існуючих відпочинкових місць є недостатньою. Вирішенню даної проблеми може сприяти розширення асортименту рекреаційних зон та їх облаштування.

Значний потік рекреантів до водоспаду р. Кам’янка можна зменшити за рахунок водоспаду Гуркало, який на даному етапі є менш відомим ніж перший. Також маловідомим є Турецький камінь, тому ми пропонуємо його популяризацію. Неподалік рекреаційної зони “Водоспад р. Кам’янки” є цікава зона під назвою “Колодка”. Вона частково облаштована для візиту рекреантів, але є менш відомою, тому відповідно потік відпочиваючих значно менший. Для оптимізації рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди” ми рекомендуємо використовувати такі нові його об’єкти як Орівська скиба, закритий Сколівський кар’єр, меандри р. Стрий та перекази на Павловому та Чудиловому потоках.

Після розрахунку придатності цих ділянок для рекреаційного використання ми отримали такі дані (максимальна оцінка 4): Орівська скиба – 3.25, перекази на Чудиловому потоці – 3.12, меандри р. Стрий – 3.06, Турецький камінь – 3.05 та Сколівський спецкар’єр – 2.64.

6. Для зменшення рекреаційного навантаження на рекреаційноосвоєних і перевантажених ділянках НПП “Сколівські Бескиди” ми рекомендуємо: будувати дерев’яні доріжки чи сходи з перилами, це обмежить збільшення ширини стежки, розвиток ерозійних процесів на них та сприятиме укріплення схилів; встановлювати дерев’яні оглядові майданчики на висоті 0.5м. від поверхні землі, що з часом призведе до природного відновлення вже пошкодженого рослинного покриву і надалі не допускати рекреаційних дигресій; встановити столи з піднавісами для комфортного відпочинку рекреантів, це зосередить рекреантів в певному місці, а не по всій рекреаційній ділянці; відвести місця для розбивання наметів та розведення вогнищ; встановити смітники, з метою попередження

розкидання сміття поблизу стежки; встановити контрольні-пропускні пункти, які дозволять обмежувати кількість відпочиваючих, які перебувають на території, шляхом заборони входу рекреантів після перевищення їх допустимої кількості.

7. Всі запропоновані нами об'єкти є максимально придатними для проведення різного виду рекреації, а особливо спортивної та пізнавальної. Крім того, є можливість проведення маршрутної та прогулянкової рекреації на кожній із запропонованих ділянок. Для розсосередження потоку рекреантів останні повинні знати про інші цікаві об'єкти на території парку. Тому, в першу чергу, інформація про них повинна міститися в інформуючих бордах обабіч автомобільних доріг з коротким описом та фотографіями конкретного об'єкта.

Для оптимізації освоєння та привабливості рекреаційних ділянок рекомендуємо розвивати стаціонарну інфраструктуру. Зокрема, створення туристичних притулків з місцями для індивідуального та колективного відпочинку і з сервісом відповідного рівня.

Конструктивно-географічне обґрунтування рекреаційного використання території досліджуваного парку дозволяє стверджувати, що при дотриманні всіх рекомендацій він може стати потужним осередком розвитку рекреації регіону та держави в цілому.

Основні положення дисертації викладені у публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях

1. Кепеняк Н. М. Фрагментарні дослідження рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Фізична географія та геоморфологія - 2012. - Вип. 1 (65). - 188 с.
2. Кепеняк Н. М. До історії створення та становлення національного природного парку “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. - Тернопіль: СМП “Тайм”. - №1 (вип. 34). - 2013. - 278 с.
3. Кепеняк Н. М. Гідрологічна мережа національного природного парку “Сколівські Бескиди” та її використання в географії / Н. М. Кепеняк // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. Науковий журнал ХНУ імені В. Н. Каразіна. - Харків, видавництво ХНУ ім. В.Н.Каразіна. - № 3-4, 2013. – 178 с.
4. Кепеняк Н. М. Геологічні пам'ятки як об'єкт рекреаційного природокористування на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2014. - Вип. 45. - С. 408-416.
5. Кепеняк Н. М. Лісорекреаційна активність жителів населених пунктів на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. Науковий журнал ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Харків, видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна. - № 1-2, 2014. - С. 24-30.
6. Кепеняк Н. М. Лісові екосистеми як передумова розвитку рекреації на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк, М. М. Назарук // Географія та туризм: наук. зб. - К.: Альфа-ПК, 2015. - Вип. 32. - 234 с.
7. Kepeniak Nadiia. Recreational use of the State Historical and Cultural Reserve “Tustan” / N. Kepeniak // Journal of Education, Health and Sport. Poland. – 2015. - 5(9). P. 217 - 226.

Тези і матеріали наукових конференцій

8. Кепеняк Н. М. Дослідження рекреаційного навантаження на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Мат. Всеукр. студ. наук. конф. “Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні”. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2010. - С. 42-50.
9. Кепеняк Н. М. Екологічне виховання як передумова раціонального використання природних ресурсів на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Охорона довкілля. Мат. X Всеукраїнських наук. Таліївських читань. - Харків, видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. С. 128-136.
10. Кепеняк Н. М. Рекреаційний потенціал водоспаду Гуркало та прилеглої території / Н. М. Кепеняк // Збірник міжнар. наук.-практ. конф. “Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика”. Чернівці. 2014р. С. 258-259.
11. Кепеняк Н. М. Раціональне використання водних об’єктів в рекреаційній діяльності НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Мат. міжнар. наук.-практ. конф. “Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій”. - Львів: ЗУКЦ, 2014. – 212 с.
12. Кепеняк Н. М. Природні умови як передумова розвитку рекреації на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Охорона довкілля: зб. наук. статей XI Всеукраїнських наукових Таліївських читань. - Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. - 284 с.
13. Кепеняк Н. М. Передумови розвитку мисливського туризму на території НПП “Сколівські Бескиди” / Н. М. Кепеняк // Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи. Мат. Всеукр. наук. конф., присвяч. 15-річчю кафедри конструктивної географії і картографії ЛНУ ім. І. Франка (Львів, 14-16 травня 2015). - Львів, 2015. - С. 103-107

АНОТАЦІЯ

Кепеняк Н. М. Конструктивно-географічне обґрунтування рекреаційного використання території НПП “Сколівські Бескиди”. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2016.

Дисертаційна робота присвячена рекреаційному використанню території НПП “Сколівські Бескиди”. В роботі охарактеризовано еколого-географічну та соціально-економічну сутність рекреаційного природокористування, проаналізовано та узагальнено основні конструктивно-географічні підходи щодо особливостей рекреаційного природокористування на території національних природних парків. Для визначення рівня рекреаційного навантаження використано адаптовану для НПП “Сколівські Бескиди” методику авторів С. А. Генсірук, М. С. Нижник та Р. Р. Возняк, а для визначення ступенів рекреаційної дигресії методику А. І. Тарасова. Удосконалено методику лісорекреаційної активності жителів прилеглих до НПП населених пунктів та оцінки придатності ПТК для потреб рекреаційного природокористування.

Досліджено історичні та фізико-географічні передумови розвитку рекреаційного природокористування та території НПП “Сколівські Бескиди”.

За допомогою адаптованих методик досліджено ступінь рекреаційного навантаження в найбільш відвідуваних місцях парку та визначено стадії рекреаційної дигресії в них, а також розраховано показники лісорекреаційної активності місцевого населення в ближніх населених пунктах.

Для того, щоб просторово розвантажити рекреаційноосвоєні і перевантажені ділянки запропоновано перспективні об'єкти та ділянки для рекреаційного природокористування, обґрунтовано їх фізико-географічні особливості та визначено оцінку придатності пропонованих ділянок для рекреації, а також запропоновано заходи для їх освоєння та привабливості. Також подано рекомендації щодо зменшення рекреаційного навантаження на рекреаційно освоєних і перевантажених ділянках НПП "Сколівські Бескиди" шляхом облаштування нових та діючих рекреаційних ділянок. Висвітлено роль екологічної освіти як елементу сталого розвитку НПП.

Ключові слова: національний природний парк, рекреаційне природокористування, рекреаційне навантаження, рекреаційна дигресія, естетична привабливість.

АННОТАЦИЯ

Кепеняк Н. Н. Конструктивно-географическое обоснование рекреационного использования территории НПП "Сколевские Бескиды". - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.11 - конструктивная география и рациональное использование природных ресурсов. - Львовский национальный университет имени Ивана Франко. - Львов, 2016.

Диссертация посвящена рекреационному использованию территории НПП "Сколевские Бескиды". В работе охарактеризованы эколого-географическую и социально-экономическую сущность рекреационного природопользования, проанализированы и обобщены основные конструктивно-географические подходы относительно особенностей рекреационного природопользования на территории национальных природных парков. Для определения уровня рекреационной нагрузки использовано адаптированную для НПП "Сколевские Бескиды" методику авторов С. А. Генсирук, М. С. Нижник и Р. Р. Возняк, а для определения степени рекреационной дигрессии методику А. И. Тарасова. Усовершенствована методика лесорекреационной активности жителей прилегающих к НПП населенных пунктов и оценки пригодности ПТК для нужд рекреационного природопользования.

Исследованы исторические и физико-географические предпосылки развития рекреационного природопользования и территории НПП "Сколевские Бескиды".

С помощью адаптированных методов исследовано степень рекреационной нагрузки в наиболее посещаемых местах парка и определены стадии рекреационной дигрессии в них, а также рассчитано показатели лесорекреационной активности местного населения в ближних населенных пунктах.

Для того, чтобы пространственно разгрузить рекреационноосвоєні и перегруженные участки предложено перспективные объекты и участки для рекреационного природопользования, обоснованно их физико-географические

особенности и определены оценки пригодности предлагаемых участков для рекреации, а также предложены меры для их освоения и привлекательности. Также даны рекомендации по уменьшению рекреационной нагрузки на рекреационноосвоенных и перегруженных участках НПП “Сколевские Бескиды” путем обустройства новых и действующих рекреационных участков. Освещена роль экологического образования как элемента устойчивого развития НПП.

Ключевые слова: национальный природный парк, рекреационное природопользование, рекреационная нагрузка, рекреационная дигрессия, эстетическая привлекательность.

SUMMARY

Kepenyak N. M. Structurally geographical justification recreational use of national park “Skole Beskids”. - The manuscript.

The thesis for the degree of candidate of geographical sciences, specialty 11.00.11 - constructive geography and rational use of natural resources. - Lviv University. - Lviv, 2016.

The thesis is dedicated to the recreational use of national park “Skole Beskids”.

This paper describes eco-geographical and socio-economic essence recreational nature, analyzed and summarized the main constructive approaches to geographical features recreational nature in the National Park. To determine the level of recreation applied adapted for NPP “Skole Beskids” method by S. A. Hensiruk, M. S. Nyzhnyk and R. R. Wozniak, and to determine the degree of recreational digression method A. I. Tarasova. The technique forestrecreation activity of residents adjacent to the NPP settlements and assess suitability for the needs of PTC recreational nature.

Researched historical and geographical preconditions for the development of recreational nature and national park “Skole Beskids” and on the basis of the current state of data analyzed recreational use of the park, its functioning mechanisms for monitoring and submitting recommendations for optimization in the future.

With research methods adapted degree of recreation most visited places in the park and recreational digression defined stage in them, and calculated activity indicators forestrecreation local population near settlements.

To relieve recreational space and undeveloped land proposed overwhelmed advanced facilities and areas for recreational nature, justified their geographical features and suitability of the proposed assessment identified areas for recreation, and suggests measures for their development and attractiveness. Also provides guidance to reduce the burden on recreation recreational mastered and congested areas NPP “Skole Beskids” by equipping new and existing recreational areas. The role of environmental education as part of sustainable development NNP.

Keywords: national park, recreational nature, recreational load, digression recreational, esthetic appeal.

*Підписано до друку 17.12.2015 р. Формат 60×84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.
Умов. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 14/01.*

*Друк: Колективне підприємство “Палітурник”
м. Львів, вул. Руська, 20
тел.: (032) 235-58-7*